

EEN VERMAKELIJK FIASCO? COMMUNISMUS IN AMSTERDAM

Gezien de herkomst van de deelnemers, het door hen gehanteerde repertoire van actie en de collectieve mentaliteiten die daaraan ten grondslag lagen, paste het Damoproer van 1848 in een sinds eeuwen gegroeide traditie van gewelddadig sociaal protest. Toch vormde deze dag in maart tegelijkertijd een belangrijk breekpunt in de geschiedenis van de Amsterdamse werklieden. Het nieuwe school niet zozeer in het oproer zelf, als wel in de verspreide oproepen voor een volksverzameling. Op deze in een oplage van 1000 exemplaren gedrukte velletjes geel papier van ongeveer 15 bij 20 centimeter, stond te lezen:

De algemeene klagt der werkzaamheden is groot; alle Ambachts- en Werklieden, die hierin eenig belang hebben, worden verzocht zich op Vrijdag, den 24 dezer, des middags ten 12 ure, te begeven op den Dam, ten einde aldaar zich mannen zullen bevinden, die hunne belangen zullen behartigen, en alzoo middelen zullen beramen om in dit algemeen belang hun lot te verbeteren.

Amsterdam, 22 Maart 1848.¹

De verspreiders van deze wat cryptische tekst, die onbedoeld het startsein voor het oproer hadden gegeven, bleken buiten alle tradities van Amsterdams volksverzet te staan.

Drie dagen na het oproer verdwenen drie in Amsterdam wonende Duitsers achter slot en grendel. Samen met de zestien plundersaars moesten zij zich voor de rechter verantwoorden, op beschuldiging van het bewust en met een 'boosaardig doel' opwekken van ongeregelheden door het drukken en verspreiden van de bewuste oproep. Niet minder dan een 'aanslag of zamenspanning' zouden zij hebben beraamd, gericht op plundering en verwoesting 'ten doel hebbende de omstooting of verandering der Hooge Regering'.² Op vrijdag 9 juni, de vierde dag van het proces, eiste het Openbaar Ministerie dan ook:

Dat C. Hanke, C. Gödeke en G. Martin zullen worden veroordeeld tot de straf des doods, openlijk op een schavot binnen de stad Amsterdam uit te voeren, door het ophangen aan eene galg, dat er de dood op volge.³

Johann Adam Munnich, een meubelmakersgezel die acht maanden lang bij Christian Gödecke had gewoond zonder huur te hoeven betalen, legde tijdens het proces verschillende, nogal fantasierijke, belastende verklaringen af. Toch liep de vervolging van de drie samenzweerders, net als het oproer zelf, met een sisser af: de drie hoofdverdachten werden vrijgesproken. Het verband tussen hun oproep voor een volksverzameling en de daarop volgende plunderingen viel niet te bewijzen, en ook van verdere revolutieplannen was niets gebleken. Toch baarde het proces tegen de drie Duitsers veel opzien. Duidelijk werd dat in Amsterdam al geruime tijd een geheimzinnig genootschap bestond, waarin aanhangers van het *communismus* bijeen plachten te komen. Met deze organisatie, hoe klein van omvang en beperkt in haar mogelijkheden ook, begint de geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in Amsterdam.

VAN PARIJS NAAR ZÜRICH

De denkbeelden van het socialisme waren voor Amsterdam een importproduct. Dat bleek al uit de herkomst van de drie hoofdaangeklaagden in het Damoproerproces. De voorgeschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in Amsterdam had zich dan ook buiten Nederland afgespeeld. In Amsterdam zelf was bij het ontstaan van de eerste kring socialisten een hoofdrol weggelegd voor Duitse ambachtslieden, die in deze jaren in groten getale door Europa en Noord-Amerika trokken en elkaar ontmoetten in de talrijke 'Duitse' kosthuizen en cafés in den vreemde. Dergelijke lokalen werden bovendien gefrequentieerd door vertegenwoordigers van de veel kleinere groep politieke vluchtelingen uit de Duitse staten en staatjes. Door de gehele westerse wereld werd zo een dicht netwerk gesponnen, waarvan de knooppunten met elkaar verbonden werden door rondtrekkende ambachtslieden. Dit netwerk was om verschillende redenen van groot belang. Daarbinnen vond men werk en onderdak, ondersteuning bij ziekte en andere tegenslagen, maar ook zangavonden en *gesellige Unterhaltung*. Onder invloed van politieke vluchtelingen en ballingen zouden de rondtrekkende Duitse ambachtslieden in de jaren veertig meer en meer een politieke rol gaan spelen.

Over het precieze jaartal is altijd onduidelijkheid blijven bestaan, maar rond 1837 was in Parijs de ondergrondse Bund der Geächteten ('vogelvrijen') verdeeld geraakt. Dit strikt geheime en gesloten verbond van Duitse republikeinen in ballingschap ging ten onder doordat een eigenzinnig groepje ambachtslieden, dat in aanraking was gekomen met Franse socialistische denkbeelden, zich niet langer wenste te schikken naar zijn intellectuele leiders. Op z'n laatst in 1838 vormden zij in Parijs een eigen Bund der Gerechten ('rechtvaardigen'), die de oude organisatie al snel overvleugelde, zich over Europa en de Nieuwe Wereld uitbreidde en tien jaar later Karl Marx en Friedrich Engels opdracht zou geven tot het schrijven van het *Communistisch manifest*. Marx en Engels waren echter nog volstrekt onbekende namen toen de kleermakersgezel Wilhelm Weitling de

Bund in 1838 zijn eerste communistische beginselverklaring gaf.

Wilhelm Weitlings levensloop was tot dat moment nauwelijks afgeweken van die van de meeste Duitse ambachtslieden in den vreemde. Als achttienjarige had hij de armoede van het ouderlijk huis in Maagdenburg achter zich gelaten om een bestaan als reizend kleermakersgezel te vinden. Van de ene baas naar de andere trekkend werkte hij in Hamburg, Leipzig, Dresden en Wenen en was in 1835 in Parijs lid geworden van de Bund der Geächteten.⁴ Na de scheuring trad hij toe tot de Bund der Gerechten en schreef *Die Menschheit wie sie ist und wie sie sein sollte*, waarin het communistisch toekomstideaal van een volmaakte *Gütergemeinschaft* werd geschilderd als een toestand die binnen handbereik lag.

In de kleine kring van communistische samenzweerders te Parijs waren de bevlogenheid en onderlinge saamhorigheid groot. Veelzeggend is het verhaal van de totstandkoming van Weitlings boek. Vechtend tegen de slaap had hij het geschreven, na werkdagen waarop hij tot 's avonds tien of elf uur werkte. Maar ook de andere bondsleden hadden offers gebracht. Sommigen beleenden hun laatste bezittingen om het benodigde geld te verschaffen en kleermakers wijdden zich 's nachts aan het zetten, drukken en binden van de tekst. Het bleek geen simpel karwei en toen het werk gedaan was, stond het boekje nog vol fouten. De hele oplage van 2000 exemplaren moest één voor één met de hand gecorrigeerd worden. De Zwitserse communist August Becker kreeg een exemplaar van deze eerste druk onder ogen: 'Manche Stellen sind mit Papierstreifen überklebt, auf denen ein verbesserter Text zu lesen ist; kurz, dieses Schriftchen bietet so recht eigentlich das Bild des proletarischen Elends.'⁵ Hoe armzalig ook, *Die Menschheit* was er, en velen konden zich erop beroepen een aandeel in het verschijnen te hebben gehad.

Met revolutionair geweld zouden de handwerkslieden korte metten maken met de ellende van het hier en nu, opdat de mensheid eindelijk zou worden wat ze moest zijn. Dat idee sloeg aan, Weitlings werk werd als programma van de bond aangenomen en nog geen jaar later waren de Duitsers betrokken bij een faliekant mislukte staatsgreep van de Franse samenzweerder Auguste Blanqui in 1839. Een aantal kopstukken van de Bund der Gerechten werd uit Frankrijk uitgewezen en belandde in Londen, terwijl Weitling zelf de wijk nam naar Zwitserland.

Het effect van dit eerste revolutionaire fiasco van de Duitse communisten was tweeledig. Enerzijds bekoelde bij velen het enthousiasme voor revolutionair 'putschisme' en werd naar andere wegen gezocht, anderzijds zagen de aanhangers van de bond hun werkkring plotseling uitgebreid tot ver buiten Frankrijk. Dat onder die omstandigheden ook de ideologische wegen zich zouden scheiden werd snel duidelijk. De verspreid geraakte kopstukken van de bond wisten ieder voor zich een nieuwe kring van aanhangers te verzamelen. Terwijl Weitling door Zwitserland trok, een maandblad uitgaf en in verschillende plaatsen kringen van nieuwe aanhangers wist te vormen, vestigden anderen zich in Londen om van daaruit de verbindingen te herstellen. Al snel zou het zwaartepunt van de bond

in Londen komen te liggen. In Parijs werden de communistische gemeenten ondertussen verder geleid door de arts Hermann Ewerbeck. De strijd om de juiste revolutionaire koers zou zich in de daaropvolgende jaren tussen Londen, Zürich en Parijs afspelen, om uiteindelijk aan de vooravond van de revolutie van 1848 vanuit Brussel te worden beslist.

Kort samengevat kwamen de verdedigde posities hierop neer. In Zwitserland ontwikkelde Weitling zijn gedachten verder in een omvangrijk werk, dat onder de titel *Garantien der Harmonie und Freiheit* in 1842 verscheen. De kennelijke voorkeur voor revolutionair geweld die eruit sprak, stuitte echter buiten de Zwitserse kantons op grote weerstand. In Parijs was Hermann Ewerbeck in de ban geraakt van de Franse communist Etienne Cabet en diens utopische reisverhaal *Voyage en Icarie*. Deze Cabet slaagde erin, met vreedzame middelen en langs strikt legale wegen, in Frankrijk een socialistische massabeweging op touw te zetten.⁶ In zijn brieven aan Weitling bezwoer Ewerbeck de schrijvende kleermaker dan ook zijn bloeddorstige toon te matigen en het voorbeeld van Cabet te volgen. Uiteindelijk zou Weitling in 1843 zelfs verboden worden nog langer uit naam van de bond te schrijven.⁷

Gesteld voor de keuze tussen de wat geëxalteerde doordrijver Weitling in het verre Zwitserland en de snel rijzende ster van de in Parijs verblijvende Cabet, kozen de Duitse communisten te Parijs in grote meerderheid voor de laatste. Maar ook in Londen keerden de Duitse communisten zich van Weitling af. Weliswaar werd hij er in augustus 1844, na zijn vrijlating uit een Zwitserse kerker, nog feestelijk als martelaar ingehaald, als ideoloog van de Bund der Gerechten had Weitling toen al afgedaan.

VAN LONDEN NAAR BRUSSEL

Dat het centrum van de nu internationaal opererende bond in Londen kwam te liggen, had alles te maken met het klimaat van relatieve vrijheid dat politieke ballingen uit heel Europa daar werd geboden. Voor dit internationale gezelschap werd de Duitse Arbeiterbildungsverein de centrale ontmoetingsplek. Op 7 februari 1840 opgericht door uit Parijs verbannen leiders van de Bund der Gerechten, was deze vereniging nadrukkelijk bedoeld voor Duitse handwerkslieden van alle gezindten. De Bildungsverein vond aanvankelijk onderdak in The Red Lion, om in de zomer van 1846 wegens ruimtegebrek te verhuizen naar een grotere zaal boven een andere pub. De Duitse schoen-, klee- en meubelmakers in Londen konden er iedere avond terecht. Men trof elkaar in de grote zaal waar, behalve van een gezamenlijke maaltijd, genoten kon worden van een pijp tabak en een glas *ale*, waarna de tijd verder kon worden doorgebracht met lezingen en discussies over politieke en wetenschappelijke vraagstukken, met samenzang en declamatie, teken- en danslessen.⁸

De oprichting van de Arbeiterbildungsverein markeerde een scherpe breuk

met de oude tactiek van samenzwering en gewapende opstand. De Duitse communisten in Londen verwachtten veel heil van hun opvoedingswerk. De voordrachten, de leeszaal met verschillende radicale bladen, de snelgroeïende bibliotheek en de verkochte boeken moesten de bezoekers tot bewuste en beschaafde arbeiders maken. Alleen met zulke arbeiders, ingevoerd in de wetenschap van natuur, maatschappij en politiek, zou de sociale revolutie een kans van slagen hebben. Tegelijkertijd vormde het verenigingslokaal een ideale kweekvijver voor de Bund der Gerechten. Van hieruit werden ook de internationale verbindingen met groepen communisten in Frankrijk, Zwitserland, Amerika en Duitsland onderhouden.

De bibliotheek van de Londense Bildungsverein bevatte begin 1846 aan communistische literatuur vooral titels van Weitling en Cabet, maar in 1847 zou een nieuwe leidsman worden gevonden. Weitling had in dat jaar alle invloed in Europa verloren en vertrok naar New York. Maar ook het aanzien van Cabet liep ernstige averij op. Diens *Voyage en Icarie* had na het eerste verschijnen in 1840 de ene herdruk na de andere beleefd, en was ook door de Duitse communisten enthousiast onthaald. In zijn toekomstroman schilderde Cabet een goederengemeenschap waarin de mensheid in volle vrijheid zou genieten van het vreedzaam en broederlijk samenleven. Om er te komen hoefde men niet op reis, Icarie was het Frankrijk van overmorgen. Veel origineler dan deze utopie waren echter de tactische en organisatorische trekken van het *Communisme Icarien*. Met zijn herhaald pleidooi voor de opbouw van een legale organisatie, openbare propaganda en het gebruik van vreedzame middelen legde Cabet de basis voor de eerste massale arbeidersorganisatie op het Europese vasteland. Cabet leek daarmee een nieuwe en doeltreffende strategie voor de communisten te hebben ontworpen. Toen Cabet echter in mei 1847 zijn volgelingen opriep de strijd voor een Icarisch Frankrijk te staken en hem te volgen naar Amerika, stuitte hij op krachtige weerstand. De Duitse communisten in Parijs lijken onder aanvoering van Ewerbeck enthousiast te zijn geweest, maar in de Londense Bildungsverein werd Cabets plan voor een communistische kolonisatie van Amerika ondubbelzinnig afgewezen. De Londense communisten beschouwden het plan niet alleen als onhaalbaar, maar ook als desertie van de strijd in Europa. Na uitputtende discussies met Cabet zelf, die in september 1847 Londen bezocht om er een stuk Texaans grondgebied te kopen, had ook hij als leidsman van de Duitse communisten in de Bildungsverein definitief afgedaan.⁹

Een koerier uit Londen bezocht al in het begin van 1847 de eigenzinnige dwarsligger en doctor in de filosofie, Karl Marx in Brussel. Deze had met zijn vriend Friedrich Engels steeds geweigerd tot de bond toe te treden, maar bleek daartoe nu, na het successievelijke breken met Weitling en Cabet, wel bereid. Marx en Engels namen de leiding van de bond volledig over en beloofden een nieuw programma te schrijven ter vervanging van Weitlings *Die Menschheit wie sie ist und wie sie sein sollte*. Nieuwe statuten werden aangenomen en het 'Alle Menschen sind Brüder' werd vervangen door een krachtiger 'Proletarier aller

Länder, vereinigt Euch!' Ook de naam van de organisatie werd veranderd: voortaan zouden de Gerechten als Bund der Kommunisten het internationale strijdperk betreden.¹⁰

De vaste kern in het lokaal van de Londense Bildungsverein was enthousiast over de nieuwe intellectuele wegbereiders, die een einde leken te gaan maken aan alle ideologische onzekerheid. Dat de wijsgerige ambachtslieden daarbij zelf opnieuw in de schaduw van academisch gevormde denkers kwamen te staan, leek de meesten een alleszins aanvaardbare prijs. Juist uit deze kring kwamen de eerste en trouwste aanhangers van Marx en Engels voort. Een van hen zou later, aan het eind van een lang leven in de beweging, trots vertellen hoe hij de auteurs van het *Manifest der kommunistischen Partei* behulpzaam had mogen zijn: 'Ich trug nämlich das Manuskript zum Drucker.'¹¹ Het moment van verschijnen was wel bijzonder gelukkig gekozen. Vrijwel gelijktijdig, op 24 februari 1848, brak in Parijs de revolutie uit. Duitse communisten in Parijs, Londen, Brussel en New York pakten alvast hun koffers voor de reis naar huis. Ondertussen waren ook honderd exemplaren van het *Communistisch manifest* als postpakket onderweg op de boot naar Amsterdam.

COMMUNISTEN IN AMSTERDAM

Hoe het eerste contact tussen Londen en Amsterdam tot stand is gekomen zal wel altijd onduidelijk blijven, maar zeker is dat rondtrekkende ambachtslieden een sleutelrol speelden. De Arbeiterbildungsverein in Londen had een steeds internationaler karakter gekregen. Bij de viering van het zevenjarig bestaan in februari 1847 was de zaal versierd met de zinspreuk 'Alle Menschen sind Brüder' in twaalf talen, waaronder Nederlands. Friedrich Engels herinnerde zich later ook 'Holländer' onder de niet-Duitse bezoekers van het Londense lokaal.¹²

Terwijl Hollandse ambachtslieden op zoek naar werk in Londen terecht kwamen, trokken hun Duitse vakgenoten van daaruit ook naar Amsterdam. De stroom rondtrekkende gezellen bood uitgelezen mogelijkheden aan missionarissen van de revolutie. Onopvallend konden zij zich door Europa bewegen om het terrein te bewerken. Bij deze expedities, die vanuit Londen min of meer werden gecoördineerd, werden soms opmerkelijke wegen ingeslagen. In september 1847 constateerde het verslag van de *Zentralbehörde* van de Bund der Kommunisten dat de noordelijke afgezant in zijn zendingsdrang niet meer te stuiten leek. Met zijn ransel vol brochures zou hij op zijn tocht zelfs de poolcirkel al dicht genaderd zijn: 'Ein Kommunistischer Emissär unter den Lappen!'¹³ Dat vanuit Londen getracht werd ook de Duitsers in Amsterdam, halverwege het Duitse vaderland, voor het communisme te winnen, lag dan ook voor de hand.

Na het eerste congres van wat voortaan de Bund der Kommunisten heette, in het begin van juni 1847, vertrok de suikerbakker Johann Jacob Brüning als communistisch gezant naar Amsterdam.¹⁴ Diens berichten waren gunstig en in het-

zelfde verslag als dat waarin melding was gemaakt van de noordelijke expeditie, berichtte de Londense centrale dan ook:

In A[msterda]m besteht ein Bildungsverein, welcher mit uns in Verbindung steht und in welchem sich tüchtige Männer befinden. – Vor drei Wochen haben wir einen bevollmächtigten Emissär dorthin abgeschickt, um eine Gemeinde zu gründen.¹⁵

De Bildungsverein in Amsterdam waarvan hier sprake is, dateerde van oudere datum en was tot stand gekomen op initiatief van een eerdere gezant, de kleermakersgezel Johann Balthasar Dohl, die in de herfst van 1846 vanuit Londen in de Amsterdamse Pijlsteeg was gearriveerd. Daar had hij contact opgenomen met de meubelmakerbaas Christian Gödecke, die een van de latere verdachten van het Damoproer zou worden. Samen met een andere kleermaker van Duitse komaf stichtten zij op 14 februari 1847 de Vereeniging tot Zedelijke Beschaving der Arbeidende Klasse, onder de zinspreuk 'Alle menschen zijn broeders'.

Onder die vlag ging een Amsterdamse variant van de Londense Bildungsverein schuil. Zoals daar gold ook in Amsterdam een opkomstplicht voor de leden, zouden voordrachten over belangwekkende onderwerpen worden gehouden en werd gestreefd naar de vorming van een bibliotheek. Tot in de zomer van 1847 kwam de vereniging onder voorzitterschap van Dohl bijeen in de herberg Het Witte Kruis in de Berenstraat. Nadat Dohl naar Londen was teruggekeerd, nam Gödecke het presidentschap over en verplaatste hij het lokaal naar zijn eigen huis in de Pijlsteeg. Op 'den 7e van Hooimaand, 1847', nog in de Berenstraat, hield Gödecke een rede die onder de titel *Beknopte schets van den inwendigen toestand des arbeiders* door de vereniging werd uitgegeven. Met deze kleine brochure van acht bladzijden trad de Amsterdamse Bildungsverein in de openbaarheid. Zowel het deftige *Algemeen Handelsblad* als het veel minder fatsoenlijke volksblad *De Hydra* reageerde op een hun toegezonden exemplaar met een welwillende bespreking.¹⁶

In de *Beknopte schets van den inwendigen toestand des arbeiders* wordt grote nadruk gelegd op de gelijkheid van alle mensen. Bij geboorte en dood zijn ze, rijk of arm, door de natuur met gelijke rechten bedeeld, dus 'Waarom dan die verschrikkelijke ongelijkheid in dit kortstondig leven?' Er was immers geen nuttiger stand in de maatschappij denkbaar dan die van de vlijtige handwerksman. Toch moest juist deze zich hoon en minachting laten welgevallen en werd hij in zijn loon tekortgedaan. En wanneer de arme handwerksman zonder werk raakte, was het leed niet meer te overzien, zoals de *Beknopte schets* op wel heel indringende wijze duidelijk wilde maken:

Wat zien we, o, hartverscheurend toneel! daar zien wij zijne door den honger en gebrek bijna magtelooze kinderen, hunne teedere armpjes naar hunnen

vader uitstreckende, met den hartverscheurenden uitroep: 'vader, geef ons een stukje brood, wij hebben zulk een honger!'¹⁷

De lezers van de brochure maakten verder kennis met de uitgeputte en afgemarte gade van de werkloze, liggend op een legerstede van stro: 'haar ongelukkigen man met ogen vol weemoed aanziende, waarin te lezen staat: "ach, wat zijn wij ongelukkig! waaraan hebben wij dit toch verdient?"' Wie zou na lezing van dit relaas niet mee willen werken aan de beëindiging van het slavenjuk, opgelegd door 'ontmenschelijke tirannen'? De *Beknopte schets* wees dan de weg naar een gelukkiger toekomst:

zoo verenig u dan allen, wier belang en geluk in deze grote zaak gelegen is [...] maar eerst moeten wij ons trachten te beschaven, opdat wij weten wat mensch is, [...] dit kunnen wij niet dan door eene krachtige vereeniging, waarin wij elkander door nuttige gesprekken en zedelessen tot het groote werk moeten voorbereiden.¹⁸

Op 22 juli 1847, direct na verschijning van zijn brochure, zond Gödecke ook een exemplaar naar de burgemeester van Amsterdam. In zijn begeleidend schrijven wordt duidelijk hoezeer het beschavingsideaal bij Gödecke vooropstond. De vereniging wilde volgens hem de arbeiders vergoeden wat zij in hun jeugd hadden moeten missen. Op eigen kracht zou dit opvoedingswerk echter maar heel langzaam voortgang kunnen boeken en daarom aarzelde Gödecke niet een beroep te doen op de steun van 'U, onzen geëerbiedigden Burgervader':

Het heil en het geluk van een groot gedeelte Uwer Burgers hangt van dezelfde af. Ook durven wij op grond van waarheid vaststellen, dat bij het verspreiden van dusdanige vereenigingen, door ons dierbaar Vaderland [sic] men in weinige jaren, zoover zal zijn gevorderd, in de Zedelijke beschaving der mindere klasse, dat men er ruimschoots de vruchten van zal kunnen plukken.¹⁹

Immers, een beschaafde en geheelonthoudende arbeidersstand zou voor heel wat minder volle gevangenissen zorgen. Of Gödecke helemaal oprecht is geweest toen hij de burgemeester, in ruil voor een gratis lokaal, eeuwige roem en dankbaarheid van de burgerij in het vooruitzicht stelde, mag worden betwijfeld. Nog geen twee maanden later was hij betrokken bij de vorming van een communistische kring in de schoot van zijn zo neutraal en gematigd ogende Vereeniging tot Zedelijke Beschaving.

De Amsterdamse afdeling van de internationale Bund der Kommunisten moet ergens in het najaar van 1847 tot stand zijn gekomen. Het Londense bestuur, dat met dat doel Johann Jacob Brüning als *bevollmächtigten Emissär* had uitgezonden, berichtte op 18 oktober aan Brussel dat in Amsterdam een communistische *Gemeinde* van acht man bestond, die zelfs van plan was een gevolmachtigde afge-

zant naar Rotterdam te sturen om ook daar een afdeling en een Bildungsverein op te richten.²⁰ Zover is het waarschijnlijk nooit gekomen: de communisten waren dan wel hard op weg een wereldomspannende organisatie te worden, in Nederland bleef hun invloed beperkt tot Amsterdam. En juist die beperking zou een zwaar stempel drukken op de eerste socialistische arbeidersorganisatie in Nederland. Hoewel de Amsterdamse communisten in nauw contact stonden met hun geestverwanten in de rest van Europa en hun politieke aspiraties zeker geen grenzen kenden, speelde de dagelijkse praktijk van hun politiek optreden zich af in een wel heel kleine kring. Buiten de acht oprichters van de communistische afdeling zal de Vereniging tot Zedelijke Beschaving nooit veel meer dan dertig leden hebben gehad. Veel leden bleven bovendien maar voor een paar maanden in Amsterdam en trokken daarna weer verder naar het buitenland.

Met de verhuizing van de Vereniging tot Zedelijke Beschaving van de kroeg in de Berenstraat naar het huis van Christian Gödecke in de Pijlsteeg vond het kleine groepje communisten en zedelijke beschavers een alcoholvrij onderdak. J.A. Munnich, lid van de vereniging en inwonend meubelmaker in de Pijlsteeg, schetste in een anoniem klikbriefje aan de politie de bijeenkomsten in februari 1848. In die dagen werd in de Pijlsteeg het zojuist in honderd exemplaren uit Londen ontvangen *Communistisch manifest* gelezen en besproken. Munnich schrok er niet voor terug zijn kostbaas Gödecke te verraden:

en nou wile ike ok bekend make dat de avond om 9 Ur bie hem wohl bei 30 vrinden kome in ien stile kammer om ien overleg te make, von ien revolution, in die kammer hange viel bildungen vor die geliekheyd und freihey, er ist ein grosse spitboef, heute Zontag und morgen abend um 9 ist der untfang bei baas C. Goddeke in die Pijlsteeg. Er mochte wol aufgehangen worden.²¹

Gödeckes woning werd echter meer dan alleen een vergaderplaats. Geheel in overeenstemming met wat Weitling in Parijs en Zwitserland had gepropageerd en in praktijk gebracht, maakte Gödecke van zijn woning en werkplaats een communistisch kosthuis. Wie zonder inkomsten zat hoefde geen huur te betalen, zelfs al duurde het acht maanden. In maart 1848, na het vertrek van Dohl, woonden hier behalve Gödecke met zijn gezin, de verklikker Munnich en diens buitenechtelijke huisvrouw, de meubelmakersgezel Gottlieb Martin, en Lodewijk Behrens. Behalve Gödecke en zijn revolutionaire kostgangers woonde verderop in dezelfde straat nog Heinrich Eduard Hofsfeld, die lid was van de Amsterdamse Bildungsverein en tot de kleine kring van communisten behoorde.²²

Het moet er in de Pijlsteeg bepaald huiselijk aan toe zijn gegaan. Het enig bewaard gebleven schrijven van de Amsterdamse communisten aan de centrale in Londen bevat een klacht over het flegma van Johann Dohl, die soms zelfs 'Wenn diskussion war, sich aufs Bett legte'.²³ In het huis in de Pijlsteeg liep alles door elkaar. Op de woensdagavond dat de oproepen voor een volksvergadering op de Dam door Gottlieb Martin en anderen vanuit dit huis werden verspreid,

was kostganger Munnich nog op zijn kamer aan het werk, liepen verschillende communisten in en uit en werden op de kamers geheimzinnige besprekingen gevoerd. Dat alles moest in stilte gebeuren, niet alleen vanwege de geheimhouding, maar waarschijnlijk vooral ook omdat de kinderen Gödecke al sliepen.²⁴

Een centrale rol in dit communistische gezelschap speelde naast Gödecke de kleermakersgezel Karl Hancke, die bij een Duitse kostbaas in de Handboogstraat een kamer huurde. Tussen oktober 1845 en april 1846 had hij al eens in Amsterdam gewoond en gewerkt, was toen naar Londen vertrokken, maar dook hier in oktober van hetzelfde jaar weer op. Was Gödecke de man van het bedaarde ontwikkelings- en beschavingswerk, Hancke liet zich kennen als agitator en man van actie. Al tijdens een eerder verblijf in Parijs zou hij aan de strijd tegen de gehate *livrets* (werkboekjes) hebben deelgenomen. Daarbij moet hij ervaring hebben opgedaan met demonstratieve optochten en het door Etienne Cabet in de Franse arbeidersbeweging geïntroduceerde actiemiddel van de petitie. In Amsterdam nam Hancke in december 1847 het initiatief tot een petitie, waarin om genade werd gevraagd voor een aantal ter dood veroordeelde deelnemers aan hongeroproeren in Groningen en Friesland. Die petitie ging onder meer rond in de kleermakerij van H. Neville Hart op de hoek van de Herengracht en de Leidsestraat, waar Hancke werkte. Ook ten huize van Gödecke lag de petitie ter ondertekening. Ruim 150 Amsterdammers ondersteunden het pleidooi voor gratie met hun handtekening. Dat die ondertekenaars uit het werklidenvolk kwamen staat vast. Na onderzoek van de handtekeningenlijst concludeerde de politie opgelucht dat zich onder de namen 'niemand van belang' bevond.²⁵

DE RADICALE PERS

De Nederlandse taal bleef voor de Duitse communisten een obstakel, ook al woonde een man als Gödecke hier al geruime tijd. De statuten van de Vereeniging tot Zedelijke Beschaving stelden nadrukkelijk dat eenieder lid zou kunnen worden, 'echter moeten zij zich laten welgevalen dat alle artikelen in de duitse taal gesteld en de voordragten in dezelve gehouden worden'.²⁶ De tekst voor het smeekschrift aan de koning was dan ook op verzoek van Hancke geschreven door Jan de Vries, redacteur van het opstandige Amsterdamse volksblad *De Hydra*. De relatie tussen De Vries en de Duitse communisten was al eerder tot stand gekomen en bleef ook nadien bestaan. *De Hydra* had in het nummer van 25 augustus 1847 lovende woorden gewijd aan Gödeckes *Beknopte schets van den inwendigen toestand des arbeiders* en de Vereeniging tot Zedelijke Beschaving. Aannemelijk is dat de drukker van *De Hydra* tevens de brochure van de Bildungsverein had verzorgd. Toen Gödecke als ondertekenaar van Hanckes verzoekschrift door de politie op barse toon was ondervraagd en bedreigd, sprong De Vries in *De Hydra* voor hem in de bres. Hoewel De Vries meer een radicaal-democraat dan socialist was, sloeg hij in zijn blad een aanzienlijk heftiger toon aan dan de com-

munisten durfden. *De Hydra* toonde zich als schandaalkroniek zo nu en dan een waardig opvolger van de reeks goedkope en veelgelezen schendblaadjes die sinds het begin van de jaren 1840 in Holland waren verschenen.

Een van de directe voorgangers van Jan de Vries, de journalist P.W.J. de Vos, was in zijn *Waarachtige Physiologie van Amsterdam* tegen het einde van 1846 al een nieuwe koers ingeslagen. Tussen de tot dan toe gebruikelijke smaad en laster had hij plotseling plaats ingeruimd voor een reeks artikelen over de sociale nood van de werklieden. Voor 1 januari 1847 had De Vos, wellicht in overleg met de Londense communisten Dohl en Hancke, die beiden in de herfst van 1846 waren gearriveerd, de Amsterdamse werklieden opgeroepen naar de Dam te komen om vandaar een demonstratieve optocht onder het motto 'Werk of dood' te houden. Dit plan was toen echter faliekant mislukt, er was die dag niemand komen opdagen. Wel was, nog geen zes weken later, de Vereniging tot Zedelijke Beschaving opgericht.²⁷

Bekend met de traditie van de beruchte physiologie-schrijvers, bleek ook Jan de Vries in staat te schrijven op een wijze die bij de Amsterdammers aansloeg. Misschien nog belangrijker dan de radicale inhoud en ongepolijste, 'volkse' stijl van *De Hydra*, was het spektakel waarvoor de redacteur en zijn uitgever wisten te zorgen. Op 2 maart 1848 stonden De Vries en *Hydra*-drukker Nicolaas Willem van Nifterick terecht voor het lasteren en honen van oud-minister F.A. van Hall en het opruien tot onrust en oproer. Buiten het Paleis van Justitie wachtte een duizendkoppige menigte de boosdoeners op. Voor het eerst klonk hier de kreet 'Leve de Hydra!', een leus die ook tijdens het Damoproer hier en daar zou worden gehoord. Het volk probeerde zelfs de paarden van De Vries' rijtuig uit te spannen. Toen De Vries en Van Nifterick zeven dagen later tot gevangenisstraffen en geldboetes werden veroordeeld, was het volk andermaal flink opgekomen: 'Men reikte ons aan alle kanten de hand onder een gejuich, dat het Paleis deed weergalmen.'²⁸ Diezelfde ochtend zouden op verschillende Amsterdamse straat-hoeken biljetten van een ondubbelzinnige strekking zijn aangetroffen: 'Leve de Republiek! weg met den koning, de ministers en de Staten-Generaal; het zijn bloedzuigers, die het volk het merg uit de beenderen zuigen. Leve de Republiek!'²⁹

Later die maand, na de ommezwaai van koning Willem II en de val van het conservatieve ministerie, brachten De Vries en Van Nifterick hun vreugde tot uiting in een extra nummer van *De Hydra* dat op dinsdag 21 maart als aanplakbiljet verspreid werd. Deze plakaten trokken veel aandacht en waar ze werden opgehangen verzamelden zich direct groepen nieuwsgierige lezers. Die onrust ging de politie te ver en waar ze het aandurften, trokken agenten de aangeplakte kranten van de muur. De politie zat de plakkers van *De Hydra* op de hielen, precies zoals drie dagen later kwajongens het zouden doen met de bekendmaking van het gemeentebestuur. De pers van Van Nifterick in de Koestraat draaide ondertussen door en het publiek werd in nieuwe aanplakbiljetten uitgenodigd het extra nummer dan maar af te komen halen:

met dat gevolg, dat weldra ons bureau als het ware bestormd werd om de afgedrukte exemplaren te koopen, aan welk verlangen wij echter eerst den volgenden dag konden voldoen, en het getal der verkochte exemplaren is ontzettend.³⁰

De band tussen *De Hydra* en haar lezers was ook onder normale omstandigheden nauw en rechtstreeks. Voor lokaal nieuws, schandaaltjes en dergelijke was de krant aangewezen op berichtgeving uit de eigen lezerskring. Die bleek daartoe meer dan bereid, op het bureau liep het soms storm. Zozeer zelfs dat Van Nifterick zich in januari 1848 gedwongen zag maatregelen te nemen. Wie voortaan iets in *De Hydra* geplaatst wilde zien, moest schriftelijk inzenden aan het bureau, Koestraat 8:

en niet mondeling, noch aan den Uitgever, noch aan de Redactie, daar door overgrootte drukte, het medegedeelde dikwijls vergeten wordt, hetgeen diegene, welke gaarne iets geplaatst zagen, gewoonlijk teleurstelling berokkent.³¹

Het huis van Van Nifterick vervulde daarmee een heel andere rol dan Gödeckes besloten sociëteit. Terwijl de Duitse communisten in de Pijlsteeg vooral in eigen kring bijeenkwamen, was de even verderop gelegen Koestraat voor de Amsterdamse werklieden een gekend aanloopadres en bolwerk van politiek en sociaal verzet.

Bij Van Nifterick in de Koestraat kwam Karl Hancke samen met een collega op woensdag 22 maart opdracht geven tot het drukken van 1000 oproepingsbriefjes voor een volksverzameling tegen de werkloosheid. Uit het volk dat aan die oproep gehoor gaf door rond het middaguur van vrijdag 24 maart op de Dam te verschijnen, zou zich, naast de twee groepen oproermakers en plundersaars, nog een derde optocht losmaken. Deze trok van de Dam naar de Koestraat om er de mannen van *De Hydra* luid toe te juichen.³²

PIJLSTEEG EN BIERKAAI

Niet alleen de communisten, maar alle Duitse ambachtslieden in Amsterdam verkeerden grotendeels onder elkaar. Bij Duitse kamerverhuurders en tappers vonden zij hun ontmoetingsplaatsen en ook op de Amsterdamse arbeidsmarkt hadden de Duitsers zich een eigen positie veroverd, afgezonderd van de overige Amsterdamse werklieden.³³ Deze 'verticale segmentering' van de arbeidsmarkt en de Amsterdamse arbeiders werd ook weerspiegeld in de uiteenlopende tradities van arbeidersverzet. Terwijl Duitse kleermakers, meubelmakers en schoenmakers de overgrote meerderheid vormden onder de communisten en in de Vereniging tot Zedelijke Beschaving, ontbraken ze geheel in de groep gearresteerde plundersaars van het oproer. Onder die plundersaars waren echter wel

degelijk ambachtslieden: Nederlandse metselaars, timmerlieden, schilders en smeden. Deze ambachten waren op hun beurt weer niet vertegenwoordigd in de kringen van Duitse communisten.

De ontmoeting tussen deze twee werelden op de 24ste maart 1848 werd dan ook gekenmerkt door misverstanden en wederzijds onbegrip. Volgens J. de Bosch Kemper waren de vele nieuwsgierige Amsterdammers slechts gekomen om te zien hoe de 'revolutionairen of socialisten in ons vaderland [...] een vermakelijk fiasco zouden maken'.³⁴ Die voorstelling van zaken berustte echter duidelijk op kennis die pas achteraf, tijdens het strafproces tegen de werkelijke oproermakers en de vermeende aanstichters, werd opgedaan. Het Amsterdamse publiek moet weliswaar, dankzij de berichtgeving in *De Hydra*, op de hoogte zijn geweest van het bestaan van de Duitse communisten en hun Vereniging tot Zedelijke Beschaving. Maar dat betekende nog niet dat iedereen uit de anonieme oproep kon opmaken dat een demonstratie tegen de werkloosheid zou worden gehouden, laat staan dat men wist dat dit plan in het water zou vallen.

Verschillende bronnen wijzen dan ook in een andere richting. De onduidelijke oproep van Hancke moet velen in de veronderstelling hebben gebracht dat die dag een zogeheten 'postenverdelers' zou verschijnen. De al eerder geciteerde bejaarde opmerker stond die dag op de Dam om te zien of er niet een goede betrekking voor zijn brave neef Jan te bekomen zou zijn:

Maar wat zag ik? eene nieuwsgierige menigte, die, even als ik, rond drentelde en verlangend, doch bedaar, uitzag naar de Mannen, die verschijnen zouden, om werk te verschaffen.³⁵

Het beeld wordt volledig bevestigd door G. J. d'Ancona, wiens 'boertig dichtstuk' *Een standje op den Dam in Maart 1848* bovendien vermeldde dat het vergeven van posten aan de hoogste bieder al eerder op de Dam had plaatsgevonden.

Zowel voor de Duitse organisatoren als voor de opgekomen Amsterdammers stond die dag de werkloosheid centraal, maar de verwachtingen over hoe werk zou worden verkregen, liepen wel heel sterk uiteen. Hancke wilde hoogstwaarschijnlijk met een georganiseerd en ordelijk werkliedenprotest het gemeentebestuur onder druk zetten en dwingen tot maatregelen tegen de werkloosheid. De Amsterdamse werklozen dachten dat op de Dam vacatures bekend zouden worden gemaakt. Toen beider verwachtingen ijdel bleken, sloeg Hancke op de vlucht voor de menigte die van hém werk verlangde. Een deel van de teleurgestelde werklozen koos daarop voor een eigen vorm van sociaal protest en ging over tot het plegen van vernielingen en diefstal.

Toch schiep juist het fiasco van de demonstratie die een oproer werd, in de zomer van 1848 de omstandigheden waaronder Duitse communisten en Amsterdamse werklieden elkaar vonden. Hierbij gaf het spektakel van politieoptreden en gerechtelijke vervolging de doorslag. Op 30 maart werden in de Pijlsteeg Christian Gödecke en Gottlieb Martin en in de Handboogstraat Karl Hancke op-

gepakt. Volgens *De Hydra* gebeurde dat 'met eene ontzettende militaire magt' en ook het verslag van de advocaten Nolthenius en Ploos van Amstel maakte gewag van 'eene aanzienlijke magt infanterie en kavallerie'.³⁶ Huiszoekingen leverden niet veel op. Bij Hancke werden de notulen van de Vereeniging tot Zedelijke Beschaving gevonden, bij Gödecke een gebundelde jaargang van *Der Volks-Tribun*. Dit blad was van januari tot december 1846 in New York verschenen als orgaan van de aanhangers van Wilhelm Weitling. De vondst van een Duitstalig, Amerikaans weekblad in de Amsterdamse Pijlsteeg maakte eens te meer duidelijk hoezeer de Amsterdamse communisten deel uitmaakten van een internationaal netwerk. Deze internationale contacten maakten voor de invloed op Amsterdamse werklieden weinig verschil. Die invloed kon pas groeien nadat de arrestatie en het proces de aandacht van het publiek op de communisten hadden gevestigd.

Waren de 'verticale' scheidslijnen tussen de verschillende ambachten scherp, minstens zo belangrijk waren de 'horizontale' grenzen tussen de verschillende lagen in de arbeidersklasse. Ook in dit opzicht vormden de Duitse communisten een eigen wereld ten opzichte van veel andere Amsterdamse werklieden. De sociale afstand tussen analfabetische paupers uit de gangen en sloppen en de lezende, vakbekwame meubel- en kleermakers was groot. Opvallend is echter hoe dicht de communisten en oproerigen bij elkaar woonden. De Pijlsteeg zelf vormde de zuidelijke grens van de Bierkaai. Behalve verscheidene communistische ambachtslieden woonde hier ook een zwager van de plunderende straatveger Frederik Eerbeek, en in diens woning zou een deel van de buit van het Damoproer worden teruggevonden.³⁷ Aan de noordzijde van de Bierkaai, in de St. Annestraat achter de Oude Kerk, woonden de communistische kastenmakers Holz en Johan Herman Ahlers.³⁸

Het complex van sloppen en gangen achter de Nieuwe Kerk werd begrensd door de bredere, en daarmee fatsoenlijker, St. Nicolaasstraat. Terwijl plunders als Johannes Eskes en Gerrit Mercier thuishoorden in de krotten van 't Lange Hol, bewoonde de communistische schoenmaker Heinrich Christiaan Ahlenstorf met zijn gezin een eigen huis in de St. Nicolaasstraat. In de Zoutsteeg, in het verlengde van de St. Nicolaasstraat, woonde Wilhelm Kost. Ook Kost was schoenmaker en op de avond voor het Damoproer was hij in het huis van Gödecke betrokken bij de voorbereidingen. Halverwege de woningen van Ahlenstorf en Kost, in de St. Nicolaasstraat, verhuurde ten slotte kleermaker Johan Gerhard Kranenbruchers kamers aan reizende Duitse gezellen. Onder zijn huurders was in 1848 ook ene Charles of Karl Koeffler, een metaalbewerker die in Parijs aan de Februarirevolutie had deelgenomen, in Amsterdam bij een wapenmaker was gaan werken en volgens zijn patroon verdacht veel belangstelling aan de dag legde voor de fabricage van 'windroeren'.³⁹ De verschillen in status, gewoonten en achtergronden tussen de Duitse communisten en Amsterdamse oproermakers waren groot en velerlei. Het was de ruimtelijke nabijheid van beide werelden die contacten toch mogelijk maakte.

OPROERIGE BRIEFJES EN WILDE GERUCHTEN

Het Damoproer vormde de opmaat voor een lange, hete zomer waarin de burgerij nauwelijks tijd kreeg op adem te komen. Tijdens de dagen van het proces tegen de plundersaars en de drie vermeende aanstichters, in de tweede week van juni, was voortdurend een grote legermacht op de been om het massaal toegestroomde publiek in toom te houden. De communisten en hun aanhangers bleken echter geenszins van plan hun activiteiten te staken. Direct na de vrijlating van de drie aangeklaagde Duitsers werden ook de bijeenkomsten in de Pijlsteeg weer hervat. Begin juli bereikten de politie berichten dat bij 'de bekende Gödecke' opnieuw drie- tot viermaal per week bijeenkomsten werden gehouden. Het lokaal zou weer volledig zijn ingericht en door gemiddeld dertig betalende bezoekers, wier getal bovendien groeiende zou zijn, worden aangedaan.

Misschien nog verontrustender dan deze berichten was de wassende stroom anonieme, handgeschreven briefjes die direct na de vrijlating van Gödecke en Hancke op gang kwam. Het eerste werd op 26 juni bij de Schoorsteenvegerssteeg gevonden en naar de politie gebracht: 'In de Pijlsteeg een Maandag om 12 uur bij Godeke en Hanken kome omdat belooft werk van de 24 Maart.'⁴⁰ Soortgelijke briefjes, waarin het misverstand over het door de communisten 'beloofde werk' nog levend bleek, zouden later nog regelmatig worden aangetroffen. Daarnaast werden steeds vaker politieke dreigementen op schrift gesteld. Op 3 juli heette het in een op de Raamgracht gevonden briefje simpelweg: 'Leve de Republiek weg met de Koning', een boodschap die op hetzelfde soort papier een dag later aan de Groenburgwal herhaald werd, nu met de toevoeging: 'en die een republiek hebben wil, moet maar den 7 Julij op vrijdag om twaalf ure op den dam komen en daar oproer maken'.⁴¹

De inhoud en vorm van deze campagne, ongetwijfeld bedoeld als pressiemiddel tegen de aanzienlijken in de stad, wijzen onmiskenbaar op de betrokkenheid van autochtone Amsterdammers, bekend met traditionele vormen van verzet. In die traditie van oproerigheid ontbrak een element van bravoure en overdrijving meestal niet en datzelfde gold in hoge mate voor de dreigende teksten die in de zomer van 1848 werden verspreid: 'Als de belasting niet van het geslacht en Gemaal afkomt Dan Eeten wij het hart van de Regering tot voedsel op.' Dat met deze briefjes geprobeerd werd de rijken en machtigen te intimideren, blijkt behalve uit de inhoud ook uit de plaatsen waar ze werden achtergelaten. Bijvoorbeeld op de stoep voor het huis van een Amsterdamse politiecommissaris: 'Als den Koning niet maakt dat hij weg is binnen 8 dagen dan zal se hem op hangen voor zijnde lijs [=traag] Die dief weg met Den Kooning.'⁴²

Terwijl de politie dagelijks meldingen binnenkreeg van nieuwe briefjes, deden ook mondeling de wildste geruchten de ronde. Sommigen lijken er een echt spel van te hebben gemaakt. Zo maakte een politieman in alle ernst melding van een door hem afgeluisterd gesprek tussen twee werklieden. De een moest morgenmiddag om twaalf uur 'over het huis van de commandant' zijn, de ander, die

eruitzag als een kleermaker, had te horen gekregen dat hij morgen 'om kwartier over twaalf' voor het huis van 'de commandant' moest verschijnen.⁴³

Sommige geruchten lijken wel degelijk afkomstig uit de directe omgeving van de communisten. Het gerucht van een hernieuwd oproer in november ging vergezeld van de verzekering dat het sein zou worden gegeven door het luiden van de kerkklokken. Dat laatste detail wijst op een buitenlandse oorsprong, in Holland was het luiden van de klokken bij oproeren niet gebruikelijk. De informant, zelf een Duitse kleermaker, woonde in de St. Jacobsdwaarsstraat in huis bij zijn communistische vakgenoot Andreas Muller.⁴⁴ De melding van een voorgenomen aanslag op de gasfabriek was afkomstig van een buurman van de communistische steenhouwer Schumacher in de Dijkstraat.⁴⁵

Buiten Nederland hadden de Duitse communisten al jaren eerder getoond niet geheel afkerig te zijn van het gebruik van geruchten en intimidatie als politiek pressiemiddel. Toen in de zomer van 1843 Wilhelm Weitling in Zwitserland werd opgepakt en 73 andere communisten werden uitgewezen, ontving een aantal vooraanstaande burgers van Zürich dreigbrieven met poststempels uit Mainz en Keulen. Aangekondigd werd daarin, dat 25 communisten zich hadden verbonden wraak te zullen nemen ingeval Weitling zou worden veroordeeld of mishandeld.⁴⁶

Van een serieuze poging om in Amsterdam met dit soort oproerige briefjes en geruchten de werklieden te mobiliseren lijkt geen sprake, veel meer moet de bedoeling zijn geweest de onrust en onzekerheid bij de burgerij te voeden. Die opzet slaagde zonder enige twijfel, niet in de laatste plaats door herhaalde verwijzingen naar het communisme. Sommige briefjes werden op de achterzijde voorzien van de mededeling 'brief uit de Pijlsteeg', anderen riepen op tot een herhaling van het Damoproer of de Parijse revolutie. Ook als de communisten niet zelf betrokken waren bij de geruchtencampagne, gaven zij alleen al door hun aanwezigheid en reputatie de dreigementen meer gewicht.

Een enkel briefje lijkt erop te wijzen dat de gescheiden werelden van het oproer en het communisme elkaar gevonden hebben. Een porder uit de Zwarte Bijlsteeg in het Hemelrijk vond in de vroege morgen van de 15de juli een blad papier met daarop in geschreven blokletters een aantal opmerkelijk helder geformuleerde 'Eischen des volks':

- I. Afzetting van de Gedeputeerden der Rijken, zich noemende Eerste en Tweede kamer der Staten Generaal.
 - II. Bijeenroeping eener door de geheele natie met algemeen stemregt gekozen Volksvertegenwoordiging.
 - III. Regt van Onderhoud, zoo mogelijk door Arbeid te verdienen.
 - IV. Beter belasting-stelsel – Hooge belastingen op inkomen en erfenissen.
 - V. Ordelijke voorziening in den nood der hulpbehoevenden.
- Bij weigering dezer billijke eischen:
REVOLUTIE EN REPUBLIEK!!!⁴⁷

Een ander voorval doet bovendien vermoeden dat sommige vechters van de Bierkaai het voor de communisten zijn gaan opnemen. Johan Adam Munnich, de verrader uit de Pijlsteeg, werd in de late avond van 3 juli op de Dam bij de Vischpoort staande gehouden door een onbekende, die met een scherp voorwerp naar hem uithaalde. Bloed vloede er echter niet, alleen Munnichs bovenkleding werd stukgesneden. Een dergelijke afrekening past nauwelijks bij de brave communisten van de Vereeniging tot Zedelijke Beschaving der Arbeidende Klasse. Voor de 'hoopvechters' en 'bekkensnijders' uit de Amsterdamse achterbuurten was zo'n symbolische vernedering daarentegen een geijkt middel om inbreuken op de erecode af te straffen.⁴⁸

Bij de burgerij zat de schrik er in ieder geval goed in. De Nederlandsche Bank verzocht in die dagen om de spoedige bouw van een wachthuis met gewapende militairen voor haar deur, het bestuur van de dierentuin Artis voorzag het eigen personeel van pistolen, en gewermaker Libert bracht zijn handelsvoorraden onder in het Paleis op de Dam. In opdracht van de koning werd vanuit Den Haag zelfs alarm geslagen vanwege de komst van de Parijse toneliste Rachel. In het rode Parijs had zij opgetreden als 'de Marseillaise', het gelijknamige revolutionaire lied zingend terwijl ze 'op dramatische wijze' in de driekleur gehuld op het toneel verscheen. Na een tournee door België zou Rachel ook Amsterdam aandoen, met de bedoeling hier het startschot te geven voor een omwenteling. In Holland echter bleek de burgerschrik loos alarm. Na haar eerste optreden vertrok Mlle. Rachel voortijdig uit Amsterdam, woedend over het gebrek aan belangstelling bij het schouwburgpubliek.⁴⁹

Tegen het eind van het revolutiejaar verlieten meer hoofdrolspelers Amsterdam. Meubelmaker Gottlieb Martin keerde terug naar Beieren. Op 12 juli bracht Gödecke de doodzieke Hancke met de boot naar Londen. Twee weken later keerde Gödecke alleen terug naar Amsterdam. Later dat jaar zou ook hij Amsterdam definitief verlaten en naar Amerika emigreren. Al in het begin van 1848 had hij over zijn plannen gesproken. Teleurgesteld door de lauwe reactie van de Hollandse werklieden op het streven van zijn Vereeniging tot Zedelijke Beschaving wilde hij naar Amerika om er een 'natuurmensch' te worden.⁵⁰ Aannemelijk is dat Gödecke zich bij de *Icariëns* van Cabet of de Duits-Amerikaanse aanhangers van Weitling wilde voegen. Ook Munnich, de man die maandenlang voor niets in de Pijlsteeg had gewoond en in ruil daarvoor Gödecke en de communisten had verraden, moest het veld ruimen. Met een koninklijke gratificatie van 200 gulden op zak verliet hij Amsterdam. Met het vertrek van de belangrijkste figuren uit de Vereeniging tot Zedelijke Beschaving der Arbeidende Klasse leek de geschiedenis van het communisme aan de Amstel voorgoed ten einde.

